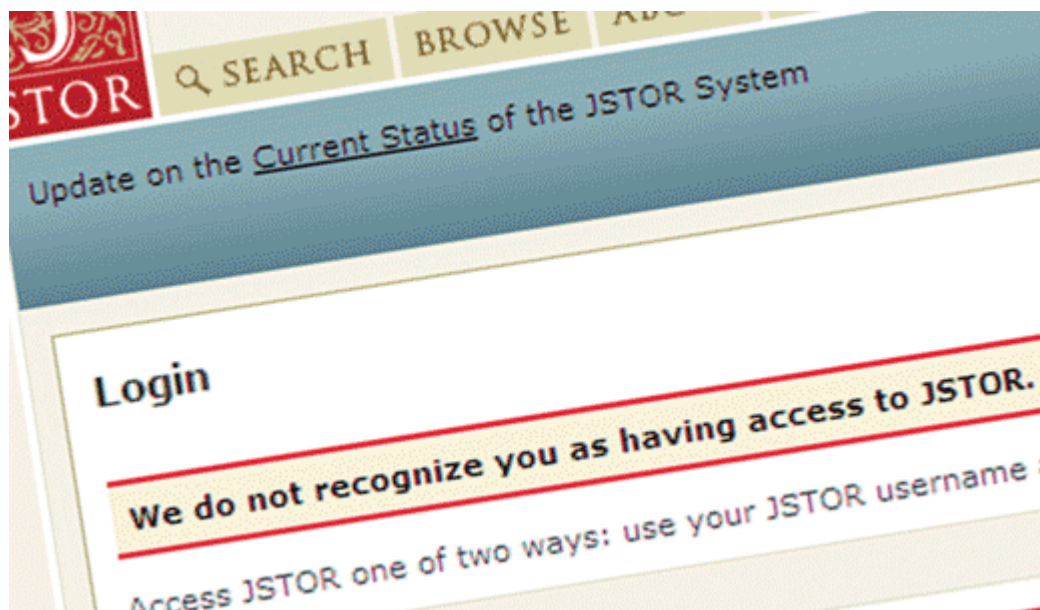

Open access: En forfatters dilemma

Av Ole Bjørn Rekdal | Publisert: tirsdag 30. september 2008

I forbindelse med forskningsdagene og lansering av BORA (Bergen Open Research Archive) i 2007 skrev Astrid Blystad og jeg en kronikk i Bergens Tidende med tittelen *Apartheid i forskning*. Kronikken var et forsøk på å belyse det mange vil kalle et globalt akademisk apartheidsystem, hvor tilgang til kunnskap og forskningsresultater er bestemt av hvem som kan betale eller ikke. Slik har det alltid vært, men den elektroniske revolusjonen og mulighetene den innebærer for effektiv formidling av digitalisert kunnskap og forskningsresultater gjør at den grunnleggende urettferdigheten i dette systemet settes i et ekstra grelt lys.

Tilgang i Bergen, ikke i Dar es Salaam

Som eksempel brukte vi en artikkel vi selv hadde publisert på grunnlag av forskning i Tanzania. Artikkelen ble trykket i et tidsskrift som det er litt stas for oss afrikanister å publisere i, nemlig *Africa*. Vi skrev altså om Afrika og afrikanere i *Africa*, et tidsskrift enhver førsteårsstudent ved Høgskolen i Bergen kan laste ned i løpet av sekunder gjennom institusjonenes elektroniske abonnements-ordninger.

Forskere og vitenskapelig ansatte ved Universitetet i Dar es Salaam er imidlertid ikke like privilegerte. Med deres abonnementsordning har de riktignok også elektronisk tilgang til *Africa*, men bare til utgaver som er eldre enn ett år. Vår kollega og samarbeidspartner Dr. Yusufu Lawi ved Universitetet i Dar es Salaam, som selv kommer fra området hvor vi hadde gjort vår forskning, måtte altså vente 12 måneder før han kunne få den samme elektroniske tilgangen som studentene i Bergen hadde fra første dag.

Ett år har gått siden den gang, og i mellomtiden har Dr. Lawi sittet fem uker i Bergen som gjesteforsker, en periode han har brukt til å skrive, og ikke minst til å søke etter og laste ned vitenskapelige publikasjoner fra databaser han ikke har tilgang til fra sin PC ved Universitetet i Dar es Salaam.

Hvor skal jeg publisere?

Samtidig har jeg en ny artikkel nesten klar til innsending, og må ta stilling til hvor jeg skal sende den til vurdering. Det er flere årsaker til at det har vist seg å være særdeles vanskelig denne gangen.

Det må være et samfunnsvitenskapelig tidsskrift som tillater relativt lange artikler. I tillegg må det kunne trykke bilder i høy kvalitet, siden en viktig del av dokumentasjonen ligger i bitte små nyanser i et av bildene jeg har tenkt å bruke. Disse kriteriene har allerede kraftig redusert antall mulige tidsskrift å velge blant, og verre skal det bli:

Foto: (CC)-
renatotarga

Jeg innbiller meg at det er en mulighet for at innholdet i akkurat denne artikkelen vil vekke litt oppsikt, og det ligger kanskje til og med et visst politisk potensiale i den. Et av hovedtemaene er, ironisk nok, hvordan publiseringspress kan bære riktig galt av sted, og i optimistiske øyeblikk har jeg nesten litt tro på at det jeg skriver om vil ha interesse også utover academia. Jeg har derfor lyst til å publisere i et tidsskrift som ikke bare når ut til de segmentene av det internasjonale forskersamfunnet den er mest relevant for, men også til ulike typer media som populariserer og videredistribuerer forskningsresultater.

Alternativer innen open access

Det siste kriteriet er i hvilken grad tidsskriftet jeg sender artikkelen til åpner opp for såkalt "open access", d.v.s. i hvilken grad det jeg skriver vil bli gjort åpent tilgjengelig for alle som har en internettforbindelse. En gjennomgang av det som kalles *Directory of Open Access Journals* viste seg imidlertid å ikke inneholde noen alternativer som oppfylte samtlige av de andre kriteriene mine.

Det finnes oversikter (f. eks SHERPA sine RoMEO-sider) over hva slags politikk ulike tidsskrifter har i forhold til å tillate at forfattere legger ut kopier av sine artikler i åpent tilgjengelige institusjonelle arkiv (som for eksempel BORA). Det er imidlertid ikke enkelt, for å si det mildt, å orientere seg i forhold til hva praksisen til de ulike tidsskriftene faktisk er. En av årsakene er at det finnes utallige varianter av kompliserte regelverk, som for eksempel regulerer hva slags elektronisk versjon som kan legges ut, og hvor lenge etter publiseringsdatoen dette eventuelt kan gjøres. I mange tilfeller får man som forfatter lov til å legge ut originalmanuskriptet sitt, mens i andre kan man legge ut versjonen slik den så ut etter at kommentarene fra fagfeller er inkorporert. Svært få tillater det jeg ønsker meg: Allmenn tilgjengeliggjøring av en elektronisk kopi av min artikkel akkurat slik den vil se ut i tidsskriftet den forhåpentligvis vil bli trykket i en dag. En annen grunn til at det er lett å gå i surr i disse regelverkene er at de åpenbart endres raskt.

De siste ukene har jeg vært i kontakt med redaksjonen eller redaktøren i flere internasjonale tidsskrift. I ett av tilfellene dreier det seg om et tidsskrift som ville vært ideelt i forhold samtlige av kriteriene mine, bortsett fra dette med "open access". I tillegg er dette et såkalt "nivå 2"-tidsskrift, som gjennom det norske tellekantsystemet ville gitt ekstra mange publikasjonspoeng og penger i kassen til arbeidsgiveren min. Men altså, tidsskriftet tillater ikke at jeg kan legge ut en kopi av originalartikkelen i BORA, og jeg er like langt.

Tar godt betalt for "fri tilgang"

Et annet alternativ dreier seg om en redaktør som kjenner til temaet jeg skriver om, og som har oppfordret meg til å sende den ferdige artikkelen inn til hans eget tidsskrift for vurdering, noe som vanligvis er et fordelaktig utgangspunkt for en vellykket publiseringsprosess. Aksjeselskapet som samordner rettighetene til hans tidsskrift, Taylor & Francis, viste seg å ha nylig innført noe de kaller *iOpenAccess*. Ordningen omfatter drøyt 200 tidsskrift, og går ut på at forfatteren kan, hvis artikkelen blir akseptert av fagfellene og i siste instans redaktøren, betale 3250 dollar (ca 19,000 kroner) for at den skal bli liggende fritt tilgjengelig i originalversjon på tidsskriftets nettside. Jeg har ingen forutsetning til å kunne vurdere om en slik sum er rimelig eller ikke, men jeg kan nok forestille meg at en søknad om så mye penger for å gjøre en enkelt artikkel "open access" ville ført til hevede øyebryn i det administrative apparatet ved Høgskolen i Bergen. På et vis snur ordningen det norske tellekantsystemet på hodet: Det vil koste flekk å publisere i gode internasjonale tidsskrift, hvis man vil sikre at alle som er interesserte skal få tilgang til artikkelen, inkludert Dr. Lawi ved Universitet i Dar es Salaam.

Før jeg kom så langt som til å fremme en slik oppsiktvekkende søknad om 19,000 kroner, oppdaget jeg imidlertid at det aktuelle tidsskriftet ikke var blant de litt over 200 tidsskriftene som Taylor & Francis hadde listet opp, og hvor denne typen ”frikjøp” var mulig. Det var i det hele tatt svært få samfunnsvitenskapelige tidsskrifter på den listen. Den samme underrepresentasjonen finner man for øvrig igjen på lister over tidsskrifter som omfattes av ulike typer ordninger som FN sammen med foreleggere har etablert for å gjøre elektroniske publikasjoner tilgjengelige for akademikere i de fattigste landene. Uansett hva som er årsaken til denne underrepresentasjonen, er det et faktum som det er frustrerende å forholde seg til, i alle fall for samfunnsvitere som er opptatt av at samfunnene de skriver om skal få anledning til å lese om seg selv.

Redaktører har i enkelte tilfeller makt til å bestemme om deler av innholdet i tidsskriftet, for eksempel en artikkel, skal gjøres allment tilgjengelig, gjerne markert med en liten knapp merket ”open-” eller ”free access” i innholdsfortegnelsen på tidsskriftets nettside. Akkurat denne artikkelen jeg skriver på nå innbiller jeg meg at det er en viss etterspørsel etter, og kanskje kan jeg benytte meg av makten det gir meg. Artikkelen kan sendes inn med den eksplisitte, og godt grunngitte, forutsetning at om den skulle bli antatt så skal den publiseres på en måte som gjør den elektronisk tilgjengelig for alle, uavhengig av institusjonstilhørighet, medlemskap eller abonnement. Mye skal nok klaffe for at jeg skal lykkes med en slik strategi, men om jeg skulle gjøre det så er det god grunn til å glede seg til øyeblikket da jeg vil kunne sende en e-post med en lovlig lenke – i stedet for et ulovlig vedlegg – til personer og institusjoner jeg tror kan ha interesse for artikkelen min. Men fallhøyden ved en slik publiseringsstrategi er stor. Hvis de svært få tidsskriftene jeg har å velge blant sier ”nei takk” sitter jeg ikke bare igjen med et problem når jeg skal skrive årsrapport og legitimere all den tiden jeg har brukt på akkurat denne artikkelen: Jeg risikerer også å brenne inne med noe jeg faktisk mener er viktig å få gjort kjent, og det helst så fort som mulig.

En forfatters dilemma

Mitt lille dilemma illustrerer noen av mekanismene som vedlikeholder et globalt elektronisk apartheidssystem, og uansett hvordan dette kommer til å ende, så har jeg i alle fall fått formidlet til et lite knippe redaktører at dette med ”open access” er noe som jeg og mange andre etter hvert er blitt opptatt av. Bidraget mitt utgjør imidlertid neppe mer enn en liten skvett i havet.

Det er all grunn til å tro at hvis den grunnleggende urettferdige fordelingen av tilgang til digitalisert kunnskap og forskningsresultater skal kunne rokkes, så må presset komme fra langt mektigere hold. Det finnes ingen enkle løsninger på et så komplekst problem, men det er spennende å følge med på de etter hvert mange initiativene som nå kommer fra myndigheter og organisasjoner som bevilger forskningsmidler, og fra enkelte av forskernes arbeidsgivere. Når Taylor & Francis har lansert sitt *iOpenAccess*-prosjekt går det klart fram fra selskapets nettsider at ordningen kommer som et resultat av press fra både forfattere og forskningsfinansierende institusjoner. Ting er tydeligvis på gang, men det er nok fortsatt en lang vei å gå før man kan begynne å snakke om avskaffelse av akademisk apartheid.

Ole Bjørn Rekdal

Førsteamanuensis Ole Bjørn Rekdal jobber til daglig ved Høgskolen i Bergen og er utdannet sjukepleier og sosialantropolog